

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Медичний інститут

Методичні вказівки

Для підготовки до практичних занять

з теми 21 **«Соціальний захист економічно активного населення.
Сучасний стан соціального захисту економічно активного населення.»**

із дисципліни **«Системи охорони здоров'я. Основи медичної та
соціальної політики» (модуль 2)**

для студентів 2 курсу

спеціальності 229 «Громадське здоров'я»

денної форми навчання

Суми

Сумський державний університет

2020

Методичні вказівки з теми 21 «Соціальний захист економічно активного населення. Сучасний стан соціального захисту економічно активного населення.» для самостійної підготовки до практичних занять із дисципліни «Системи охорони здоров'я. Основи медичної та соціальної політики»

/ укладачі: зав. каф., д. м. н., проф. В. А. Сміянов., ст. викл. О. І Сміянова. – Суми: Сумський державний університет, 2020. -.

Кафедра громадського здоров'я

Тема 21. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ. СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ.

1. Характеристика категорії «економічно активне населення».

Економічно активне населення (ЕАН) – це населення певного віку (звичайно 16 або 18 років), яке бере активну участь у трудовій діяльності або прагне реалізувати свою працездатність за винагороду. В економічно розвинутих країнах ЕАН визначається як сума зайнятого і незайнятого зареєстрованого у відповідних службах населення, що активно займається пошуком роботи.

ЕАН визначається достатньо тривалим періодом (наприклад, рік). Припускається, що протягом цього періоду особа визнається працеактивною, якщо у визначений період (наприклад, протягом 12 тижнів з минулого календарного року або з минулих 12 місяців) вона мала статус працюючого або безробітного (тобто мала роботу, активно її шукала або була зареєстрована як безробітний).

Частка економічно активного населення (ЕАН) залежить від кількості людей працездатного віку (в Україні приблизно 62,6%), а також від рівня зайнятості людей у допенсійному та післяпенсійному віці.

Причини соціального захисту ЕАН:

- реалізувати конституційне право на працю працездатному громадянинуві сьогодні досить важко, а інколи і неможливо (враховуючи високий рівень безробіття - близько 6% офіційно і близько 12% реально);
- рівень оплати праці понад 70% зайнятих є нижчим від прожиткового мінімуму, що потребує захисту доходів працюючих і відповідно підвищення мотиваційної функції заробітної плати;
- потребує вдосконалення нормативно-правова база щодо зайнятості населення, адже ефективність працевлаштування на сьогодні ще є невисокою;
- неефективно залишається підтримка власного бізнесу або самозайнятості;
- не є соціально справедливою та недостатньо високою підтримка тих, хто втратив своє здоров'я на виробництві.

2. Система соціального захисту економічно активного населення.

Соціальний захист ЕАН здійснюється передусім державою і включає різні напрями. Найважливіша ланка соціального захисту населення —

система ефективної зайнятості (підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації), працевлаштування та перекваліфікація працівників. Цей напрям реалізується через програми зайнятості, що включають працевлаштування, підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів.

Друга складова — *макроекономічне регулювання процесу диференціації доходів* (наукове планування, професійна мобільність, соціальна мобільність). Завдяки цьому напряму здійснюється реалізація соціальної функції заробітної плати стосовно справедливості розміру винагороди залежно від характеру, змісту, важкості, привабливості, інтенсивності (тощо) праці. Одним із елементів захисту населення є встановлення рівня прожиткового мінімуму на основі споживчого кошику з подальшою індексацією, враховуючи інфляцію. Прийняті Верховною Радою України закони «Про мінімальний споживчий бюджет» та «Про індексацію грошових доходів населення» забезпечують правові основи і гарантії громадянам України щодо забезпечення формування доходів, які б сприяли нормальному відтворенню робочої сили.

Формою соціального захисту працівників в умовах ринкової економіки є страйк, але страйкові процеси мають носити економічний характер, а не політичний. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» визначає правові та організаційні засади функціонування системи заходів по вирішенню колективних трудових спорів (конфліктів) і спрямований на здійснення взаємодії сторін соціально-трудова відносин у процесі врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів), що виникли між ними.

Важливим елементом захисту економічно активного населення є система соціального захисту від безробіття та соціальна підтримка безробітних.

Соціальний захист населення від безробіття в даний момент здійснюється на основі Законів України «Про зайнятість населення» і «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» через наступну систему заходів:

- надання особливих гарантій працівникам, вивільненим з підприємств, установ, організацій;;
- виплату стипендій у період профпідготовки, перепідготовки і включення його до загального трудового стажу;

- виплату у встановленому порядку допомоги по безробіттю з Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;
- надання додаткової матеріальної допомоги безробітному та членам його сім'ї з урахуванням їх кількості (якщо вони перебувають на його утриманні).

Закон України «Про зайнятість населення» визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття.

Закон «Про зайнятість населення» містить як стимулюючі пункти для прийому різних категорій персоналу, так і досить суворі регулятивні пункти.

Згідно до закону до категорій громадян, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці належать:

- один з батьків або особа, яка замінює їх та має на утриманні дітей віком до 6-ти років;
- виховує без одного з батьків дитину віком до 14-ти років або дитину-інваліда, утримує без одного з батьків інваліда з дитинства;
- діти-сироти;
- молодь, яка закінчила навчання або звільнилася із строкової військової служби і яка вперше приймається на роботу;
- особи, звільнені після відбуття покарання;
- особи, яким до настання права на пенсію за віком залишилося 10 та менше років;
- інваліди.

Для регулювання працевлаштування вказаних верств населення держава вводить жорсткі регулятивні інструменти, а саме – встановлює квоти на підприємствах, установах та організаціях. Для юридичних осіб з чисельністю від 20 до 50 осіб квота складає одну особу, для юридичних осіб з чисельністю від 51 особи – квота становить 2% від середньооблікової чисельності працівників за попередній календарний рік. Закон також передбачає подання роботодавцями звітів встановленого зразка до Державної служби зайнятості стосовно працевлаштування незахищених верств населення.

Закон «Про зайнятість населення», стимулюючі чинники.

1. Роботодавцям, які працевлаштували на нове робоче місце вищезгаданих громадян, терміном не менше, ніж на 2 роки, щомісячно компенсувати витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну працевлаштовану особу. У разі звільнення працівника з ініціативи роботодавця сума наданих коштів повинна повернутися до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування у повному обсязі.

2. Суб'єктам малого підприємництва, які так само працевлаштовують строком не менше, ніж на 2 роки за направленням Державної служби зайнятості, щомісячно компенсуються фактичні внески на сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у розмірі, що не перевищує розміру мінімального страхового внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу. У разі звільнення працівника з ініціативи роботодавця сума наданих коштів повинна повернутися до Фонду.

3. Надається можливість прийому студентів ВУЗів та учнів професійно-технічних закладів на стажування терміном до 6 місяців з можливістю (за згодою сторін) не виплачувати заробітну плату або виплачувати її в розмірах, встановлених за згодою сторін. Цей пункт дає змогу роботодавцям надати професійний досвід молодим фахівцям, що зробить їх подальше працевлаштування більш конкурентним. При цьому період стажування заноситься до трудової книжки працівника, на нього (неї) розповсюджуються всі права і пільги, а також трудовий розпорядок, як і на інших працівників.

Закон фіксує право роботодавця укладати з працівниками договори про їх направлення на навчання та обов'язок працівника відпрацювати після закінчення навчання, але не більше 3-х років.

3. Захист населення від безробіття та захист безробітних.

Основою соціального захисту від безробіття та безробітних є обов'язкове соціальне страхування в комплексі з державними допомогами.

Принцип соціального страхування – перерозподіл економічної відповідальності за реалізацією соціальних гарантій між державою, роботодавцями та громадянами.

Страхування у разі безробіття – це система правових, економічних та організаційних заходів щодо компенсації ризику безробіття.

Головні принципи організації страхування у разі безробіття:

- *особисту відповідальність* – самі працівники беруть участь у фінансуванні страхування, розмір виплат залежить від попередніх внесків працівників і їхнього страхового стажу;
- *солідарність* – роботодавці, працівники і держава беруть фінансову участь у формуванні страхових фондів;
- *загальність* – страхування у разі безробіття поширюється на всі верстви населення, які потребують його, що відображається в законодавчому закріпленні гарантій реалізації прав застрахованих та порядку проведення відповідних виплат і надання послуг;
- *обов'язковість* страхування на випадок безробіття незалежно від волі й бажання роботодавців і застрахованих, що знаходить вираження в обов'язковому характері (за законом) виплати страхових внесків роботодавцями, працівниками і державою;
- *державне регулювання* – законодавче закріплення гарантій прав громадян на страхування у разі безробіття, контроль за рівнем виплат, якістю послуг і використання фінансових коштів за призначенням.

Соціальний захист населення від безробіття нині здійснюється через наступну систему заходів:

- захист від необґрунтованої відмови працевлаштування;
- безкоштовне сприяння в доборі підходящої роботи та працевлаштування відповідно до нахилів, здібностей, професійної підготовки, освіти з урахуванням суспільних потреб;
- виплата вихідної допомоги та збереження середньої зарплати на період працевлаштування працівникам, які втратили постійну роботу на підприємствах і організаціях;
- безплатне навчання безробітних новим професіям, перепідготовка у системі Державної служби зайнятості;
- виплата безробітним допомоги по безробіттю.

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття створюється для управління страхуванням на випадок безробіття, провадження збору та акумуляції страхових внесків, контролю за використанням коштів, виплати та забезпечення надання соціальних послуг згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» і статутом Фонду.

Фонд є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією. Держава є гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм відповідних соціальних послуг Фондом.

Джерела формування коштів Фонду:

- страхові внески страхувальників;
- асигнування з державного бюджету;
- суми фінансових санкцій, застосованих відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»;
- прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів Фонду;
- благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;
- інші надходження відповідно до законодавства України.

Види *соціальних послуг* відповідно до Закону:

- професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації та профорієнтація;
- пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних та фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних;
- інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

Єдиний соціальний внесок - це єдиний платіж до Пенсійного фонду, який містить в собі кілька внесків на соціальне та пенсійне страхування і який сплачується однією сумою до Пенсійного фонду.

4. Мінімальна заробітна плата та її індексація в умовах інфляції.

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання.

Відповідно до Закону України «Про оплату праці», мінімальна заробітна плата - це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, годинну норму праці або обсяг робіт. До мінімальної заробітної плати не включаються доплати, надбавки, заохочувальні та компенсаційні виплати.

Розмір мінімальної заробітної плати переглядається залежно від зростання індексу цін на споживчі товари і тарифів на послуги за угодою сторін колективних переговорів.

До державних норм і гарантій відносять також норми оплати праці за роботу в надурочний час; у святкові, неробочі та вихідні дні; у нічний час; за час простою не з вини працівника.

Індексація заробітної плати – це встановлений законом механізм підвищення грошових доходів громадян, який дає можливість частково або повністю відшкодувати їм подорожчання споживчих товарів та послуг. Вона практикується в усіх розвинутих країнах.

Відповідно до Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» індексації підлягають грошові доходи, які одержують громадяни в гривнях на території України і не мають разового характеру:

- пенсії;
- соціальна допомога (сім'ям з дітьми, по безробіттю, тимчасовій непрацездатності тощо);
- стипендії;
- оплата праці;
- суми відшкодування шкоди, заподіяної працівникові каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- грошова компенсація при поновленні на роботі.

Індексації підлягають грошові доходи громадян у межах трикратної величини вартості межі малозабезпеченості. Індекс споживчих цін обчислюється Держкомстатом і не пізніше 10 числа місяця, що настає за звітним і публікується в офіційних періодичних виданнях.

5. Допомога безробітним у розвинутих країнах.

Згідно зі стандартами МОП, ті, хто бажає отримати статус безробітного, мають відповідати таким критеріям:

- обов'язково бути зареєстрованим у державній службі зайнятості;
- повинні активно шукати роботу;
- періоду безробіття має передувати період роботи;
- безробіття не повинно починатися добровільно;
- безробітний не може відмовлятися від пропозицій відповідної (підходящої) роботи;

- період отримання допомоги по безробіттю може тривати певну кількість місяців, після чого розмір допомоги або скорочується, або виплата припиняється зовсім;
- безробітний не може мати інших джерел доходу.

Жорсткість перелічених критеріїв призводить до того, що допомогу по безробіттю отримують не всі дійсно безробітні. Допомогу по безробіттю фактично отримують: у США – 30%, у Франції – 39%, у Німеччині – 55%, у Швеції – 68% дійсно безробітних.

Досвід розвинених зарубіжних країн переконує, що саме тристороннє партнерство у фінансовому забезпеченні фонду соціального страхування на випадок безробіття (найманий працівник, роботодавець, держава) забезпечує найвищий ступінь соціального захисту працівників.

У даний час в розвинених країнах існують три основні моделі ринків праці та стимулювання зайнятості: американська, японська, шведська.

Для *американської* моделі ринку праці характерною ознакою є децентралізація робочої сили. Кожен штат США має свій закон про зайнятість населення, формування і використання фондів страхування на випадок безробіття. Якщо в економіці спостерігається падіння виробництва або темпів його зростання, то наслідком цього є обов'язкове вивільнення надлишкової робочої сили. Розмір заробітної плати залежить, насамперед, від складності праці. Особливістю є також те, що підприємства (фірми) займаються питаннями підвищення кваліфікації лише для специфічних робіт і робочих місць.

З метою зменшення безробіття дана модель припускає створення робочих місць з низькою продуктивністю для значної частини працездатних громадян, які мають, відповідно, і низькі доходи. Формально безробіття зменшується, але виникає великий клас «нових бідних» – працюючої бідноти.

В *японській* моделі можна виділити такі характерні особливості:

- створення профспілок безпосередньо на підприємствах, у компаніях, а не на рівні галузей;
- система довічного найму;
- визначення ставки заробітної плати залежно від стажу роботи, віку, складу родини.

Зайнятість працівників від початку трудової діяльності до пенсійного віку базується, як правило, на трудових відносинах, заснованих на довічному

наймі. Це гарантує працівникам роботу протягом усього активного життєвого циклу. В той же час, в Японії існує порядок примусового звільнення персоналу за віком (система граничного віку перебування у фірмі). Більше 90% японських фірм використовують такі системи. При цьому переважна більшість японських фірм установлює примусовий вік звільнення персоналу 60 років.

У Японії працевлаштування безробітних і збір внесків+ виплата допомоги з безробіття на низовому, практичному, рівні зосереджені в руках однієї й тієї ж служби, якою є PDSQ. Це істотно відрізняє японську практику від західної, яка концептуально стоїть на позиціях чіткого розмежування і поділу двох функцій державної трудової політики.

Шведська модель, яку застосовують в основному скандинавські країни, відрізняється активною політикою в сфері зайнятості. Перевага віддається професійному навчання, перепідготовці та підвищенню кваліфікації. Дана модель орієнтується на забезпечення зайнятості практично для всієї робочої сили шляхом створення робочих місць у державному секторі із середніми, задовільними умовами праці й оплати. Недолік такої політики – розрахунок тільки на державні фінансові засоби, обмеження чи виснаження яких неминуче веде до спаду виробництва і різкого скорочення робочих місць.

Основні засади, на яких базується шведська політика зайнятості:

- стримування зростання прибутку та заробітної плати, тобто обмежувальна фіскальна політика;
- здійснення політики «солідарності» в заробітній платі з метою забезпечення рівної оплати за рівну працю;
- компенсаційні виплати працівникам з найнижчою заробітною платою;
- систематичне створення нових робочих місць.

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняття «економічно активне населення».
2. Назвіть причини захисту економічно активного населення.
3. З яких ланок складається система соціального захисту економічно активного населення?
4. Назвіть основні нормативні акти, які регулюють соціальний захист населення від безробіття.

5. Через систему яких заходів здійснюється соціальний захист населення від безробіття?
6. Які стимулюючі чинники містить Закон України «Про зайнятість населення»?
7. З якою метою створений Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття?
8. Які види соціальних послуг надає Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття?
9. Дайте визначення поняття «мінімальна заробітна плата».
10. Що таке індексація заробітної плати?

Література

1. Болотіна Н. Право людини на соціальний захист / Н. Болотіна. – К. : Знання, 2010. – 107 с.
8. Міграція в Україні: факти і цифри [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf.
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття Закон України від 2 березня 2000 року № 1533-III <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text>
4. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 5 листопада 2015 року № 761-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/761-19>.
5. Руженський М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України : [монографія] / М. Руженський. – К. : ІПК ДСЗУ, 2013. – 318 с.
6. Трудова міграція // Офіційний веб-портал Міністерства соціальної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/content/trudova-migraciya.html>.